

УДК 346.1

Галушчак В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківського інституту підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ

Статтю присвячено аналізу підходів щодо сутності кредитного страхування. Розглянуто кредитні операції, які з найдавніших часів супроводжувалися ризиком неповернення кредиту. Проаналізовано форми страхування кредитів.

Ключові слова: кредитне страхування, страховик, кредитний ризик, позичальник, форми страхування кредитів.

Галушчак В.В. СТРАХОВАНИЕ КРЕДИТНЫХ РИСКОВ

Статья посвящена анализу подходов к сущности кредитного страхования. Рассмотрены кредитные операции, которые с древних времен сопровождаются риском дефолта кредитов. Проанализированы формы страхования кредитов.

Ключевые слова: кредитное страхование, страховщик, кредитный риск, заемщик, формы страхования кредитов.

Galushchak V.V. INSURANCE OF CREDITS' RISKS

The article is devoted to the analysis of the approaches to the credit insurance essence. The author considers the credit operations that were accompanied by credits' risk since ancient days. The forms of credits' insurance are also analyzed in this article.

Keywords: credit insurance, insurance worker, credit risk, borrower, the forms of credits insurance.

Постановка проблеми. При здійсненні різноманітних банківських операцій завжди присутні фінансові ризики: валютні, кредитні, інвестиційні, депозитні та ін. Це зумовлює, відповідно, як неготовність банків надавати довгострокові кредити, так і нестійкість функціонування підприємств, відсутність структурних перетворень в економіці, а отже, високі кредитні ризики. Саме тому одним із способів забезпечення виконання зобов'язань, які активно застосовуються в процесі здійснення кредитних операцій, є страхування кредитних ризиків, виникнення яких пов'язане зі значним зростанням обсягів виданих банками кредитів.

Зазначимо, що з розвитком кредитних відносин в умовах ринку сформувалися різні системи запобіжних заходів аж до сучасних видів страхування кредитних ризиків, адже кредит є предметом спільного інтересу у взаємовідносинах кредитора і позичальника. З настанням страхового випадку, у результаті якого з'являється ризик неплатоспроможності, виникає відповідальність. А непогашення кредиту та несплата відсотків у відповідний термін вважаються страховим випадком при страхуванні відповідальності позичальника.

Проте особливій актуальності дана проблематика набуває на сучасному етапі, адже в умовах нестабільності ризики неповернення кредитів банкам зростають у декілька разів, що робить участь страхових компаній незамінними на даному сегменті ринку фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Страхування кредитних ризиків є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Певні дослідження даного питання знайшли своє відображення в наукових розробках Н. Горицької [2], О. Грабенко [3], М. Кляпківа [4], Л. Кот [6], В. Федоренко, Д. Степанова [7]. У даних працях, зокрема, зазначається, що кредитні операції з найдавніших часів супроводжувалися ризиком неповернення кредиту. Значний внесок у теорію та практику страхування кредитів також зроблено у дослідженнях Т. Гарської [1], І. Кондрата [5], О. Черкасової, Г. Чернової, Т. Федорової, С. Янової та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак сутність кредитного ризику та його

мінімізація недостатньо досліджені. Тому можемо зазначити, що подальші дослідження у даному напрямку є не лише запорукою збільшення прибутку банків, а й сприятимуть підвищенню їхньої фінансової стабільності та конкурентоспроможності.

Мета статті полягає у конкретизації сутності кредитного ризику і страхування кредитних ризиків та визначенні напрямів удосконалення страхування для мінімізації кредитного ризику банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхування кредитів базується на визнанні ризику неплатежу чи неплатоспроможності позичальників, який формується у процесі кредитування. Беручи до уваги різноманітність характеру операцій, пов'язаних із безпосереднім страхуванням кредитів та наданням страхових гарантій сторонам кредитних взаємовідносин, кредитне страхування можна визначити як господарський механізм, метою якого є покриття випадкових оцінюваних майнових потреб, що виникають із ризику забезпечення кредиту.

Необхідно зазначити, що під кредитним страхуванням слід розглядати економічні відносини щодо захисту всіх суб'єктів, які беруть участь у процесі кредитування, від ризиків, що прямо чи опосередковано впливають на виконання зобов'язань позичальника перед кредитором. Таким чином, предметом кредитного страхування можуть бути ризики, які притаманні всій сфері кредитування. У цьому випадку суб'єктами кредитного страхування є, з одного боку, страховики, а з іншого – суб'єкти сфери кредитування, яких варто поділити на основних суб'єктів (кредиторів і позичальників) та допоміжних, що обслуговують і сприяють кредитному процесу (нотаріусів, ріелторів, забудовників, оцінювачів та ін.) [1, с. 35].

Відповідно до поняття кредиту, кредитні відносини будуються за певними правилами (принципам) (рис. 1).

Варто зазначити, що історичний прообраз страхування кредитів – це комісійна операція, за умовами здійснення якої укладалася додаткова угода, названа делькредере.

Угода делькредере набувала характеру вексельної поруки, згідно з якою в разі неповернення боргу третьою стороною комісіонер зобов'язаний був виплатити

відшкодування комітентові у повному обсязі заборгованості. Це означає, що широковідома комісійна операція являла собою початкову форму страхування кредитів з усіма необхідними атрибутами страхової операції: ризиком неповернення кредиту, визначеним обсягом відповідальності, страховою премією у формі додаткової винагороди та реальним відшкодуванням збитків. Тому практикують дві основні форми кредитного страхування – страхування власне кредитів (делькредерне) та страхування застави під отримані кредити (кауційне). Сектор делькредерного страхування є провідним у галузі кредитного страхування. Страхові товариства отримують від нього більшу частину страхових внесків, причому лише від страхування товарних кредитів – аж половину надходжень від делькредерних видів страхування [3, с. 29].

Згідно з першою формою, страхувальник, застосовуючи механізм страхування, захищає власні інтереси. Відносини сторін характеризуються такими ознаками: страхувальник (банк) бере на себе частину відповідальності (близько 20%); зобов'язується позичити кредити, які страхуються, під звичайні відсотки; отримує страхове відшкодування збитків у випадку невиконання боржником своїх зобов'язань. При цьому страховик (страхова компанія) пропонує форму договору; залишає за собою право перевірки і самостійного прийняття рішення щодо запропонованих до страхування ризиків; переймає право регресу до кредитотримувача; застосовує санкції при порушенні страхувальником зобов'язань.

Згідно з другою формою страхування кредитів, страхувальник-боржник захищає право свого кредитора. При заставному (гарантійному) страхуванні боржник є страхувальником, а кредитор виступає застрахованим.

Майновий інтерес кредитора може бути захищений шляхом страхового захисту платоспроможності його боржника. За цієї форми страхових відносин страхувальником є позичальник. Він, безпосередньо страхуючи свою платоспроможність, посередньо захищає інтереси свого вірителя – кредитора. Водночас страховик, страхуючи платоспроможність позичальника, дає тим самим гарантію кредиторів повернути йому борг. Таким чином, із правового

боку ця страхова операція є, по суті, наданням страховиком страхового гарантійного зобов'язання, яке для кредитора слугує заставою на випадок неповернення йому боргу. З огляду на це у страховій теорії та практиці страхові відносини такого характеру іменуються заставними, або гарантійними [5, с. 24].

Економічний зміст страхової гарантії зводиться до того, що страховик замість отриманої невисокої страхової премії бере на себе замість боржника роль гаранта оплати його повної заборгованості у визначених термінах на користь застрахованого (бенефіціанта) цієї гарантії.

Кожна з форм повинна бути представлена конкретними видами страхування, а умови надання кредитів визначають їх зміст. Незалежно від техніко-організаційного здійснення страхових операцій економічна суть їх єдина настільки, наскільки єдиною є суть кредитних операцій, котрі обслуговуються в процесі страхування. Тому суть кредитного страхування полягає в покритті негативного результату, який кредитор отримує через неплатоспроможність своїх боржників. Тобто в усіх випадках кредитного страхування мається на увазі захист кредиторів від можливих втрат.

У групі заставного (гарантійного) страхування практикується також особливий напрямок страхового захисту – страхування фінансових гарантій. Техніка надання страхових гарантій стає дедалі різноманітнішою. Саме тому кредити, видані під різні фінансові гарантії, об'єднуються у дві групи [5, с. 25]:

а) кредити, повернення яких гарантується залученням давно відомих фінансових інструментів (іпотечні та банківські кредити, які видаються під заставу іпотеки або іншого майна, що належить позичальникам. Іпотека та інше майно стають предметами страхування, а позичальник, відповідно, – страхувальником і застрахованим в одній особі);

б) кредити, повернення яких гарантується борговими зобов'язаннями фінансового характеру (облігаціями, акціями, комерційними паперами, сертифікатами фінансових активів підприємств). З огляду на різноманітність видів гарантій їх поділяють на гарантії, що стосуються відносин між приватними суб'єктами, та гарантії, що стосуються відносин, в яких одна зі сторін є суб'єктом загальнонародного, державного значення. Емітенти боргових зобов'язань самі й ініціюють таке страхування, щоб підняти довіру до себе.

Як новий вид захисту на українському ринку страхування кредитів практикується порівняно недовго (початок 90-х років) у двох варіантах. Першим є добровільне страхування ризику непогашених кредитів (банк, перекладаючи ризик на страховика, є водночас страхувальником і застрахованим). Коли страхувальник (банк) може самостійно застрахувати надану позику по укладенні кредитного договору, підписавши зі страховою компанією угоду про добровільне страхування кредитного ризику, то сума страхових внесків ураховується при встановленні ставки відсотка за кредит. Така операція за характером аналогічна страхуванню від нещасного випадку, чим і є неповернення кредиту [2, с. 30].

Цей варіант добровільного страхування ризику непогашених кредитів у вітчизняній практиці страхування не дуже популярний, тому що комерційні

Рис. 1. Правила (принципи) кредитних відносин [8]

банки ще побоюються використовувати страхування кредитів як основну форму захисту і видів ризиків банківської діяльності. Без широкого висвітлення в економічній пресі балансів, фінансових звітів страхових компаній, без страхового аудиту виникає сумнів щодо платоспроможності. Через дуже високі страхові премії також підвищуються страхові платежі, а з ними й витрати виробництва, що обертається підвищенням цін на товари і послуги. Крім того, ускладнена процедура оформлення страхового договору: банкам доводиться узгоджувати страхові тарифи, характери відповідальності, надавати страховику документи та ін.

Другим варіантом страхування кредитів є добровільне страхування відповідальності позичальника за непогашення кредитів (боржник є страхувальником, який страхує кредит на користь свого кредитора). Страховий поліс розглядається як гарантійний папір страхової компанії банку за фінансовими зобов'язаннями до його клієнтів-постачальників. Таке страхування може забезпечити повернення кредиту і сплати відсотків лише у випадку, коли страхова фірма згідна і може виплатити страхову винагороду. Банку для цього необхідно одержати від страхової компанії через позичальника і розглянути такі документи:

- правила (умови) страхування, затвержені у передбаченому статутом порядку;
- статут і установчі документи;
- свідоцтво про державну реєстрацію;
- ліцензію на проведення страхової діяльності з переліком видів страхування, у тому числі й страхування відповідальності;
- страховий поліс за типовою формою;
- договір добровільного страхування за типовою формою [2, с. 32].

Наявність перевищення фактичного розміру її вільних активів над пасивом указує на платоспроможність страхової компанії. Фінансову стійкість страховика забезпечують такі фактори: власні капітали і резерви, вільні від зобов'язань; збалансованість страхового портфеля; методологія розрахунку страхових тарифів; величина та розміщення страхових резервів; можливості перестрахування.

Договір страхування укладається за результатами аналізу всіх поданих матеріалів з урахуванням внесених банком поправок і подається в банк разом зі страховим полісом.

У випадку підготовки рішення про страхування відповідальності за непогашення кредиту і відсотків за ним банк повинен розглянути проект договору добровільного страхування при виконанні таких вимог:

- термін дії договору страхування повинен перевищувати кінцевий строк погашення кредиту і відсотків за ним на період виплати страховиком страхового відшкодування, включаючи термін подачі і розгляду заяви;
- договір страхування повинен набути чинності не пізніше дати видачі кредиту;
- мінімальним повинен бути строк подання страхової компанії заяви про настання страхового випадку;
- дата настання страхового випадку відповідальності страхової компанії за виплату відшкодування має відповідати даті погашення кредиту і виплати відсотків;
- лише після сплати страхувальником усієї суми страхового платежу набуває чинності договір страхування [6, с. 71].

Необхідно зазначити, що здійснюється страхування за рахунок страхувальника, з його рахунку в банку списується страхова премія. Але в заставній масовій формі страхування є недоліки: страховик не вступає у безпосередні правові відносини з банком-кредитором, а пов'язаний з ним лише опосередковано.

Відомо, що страхування кредитних ризиків у розвинених країнах світу передбачає як обов'язкову умову так зване супутнє страхування. Таке страхування полягає в тому, що позичальник кредиту або покупець товару в кредит на строк надання кредиту страхує життя, працездатність, дожиття до закінчення строку договору. Даний вид страхування застосовується і при заставі майна. Це означає, що на строк дії кредиту страхується позичальник.

При укладанні страхових договорів з обох видів страхування відповідальності враховують платоспроможність позичальника. Під кредитоспроможністю розуміємо наявність у суб'єкта господарювання передумов, необхідних для отримання кредиту, та здатності повернути наданий кредит у строк. Саме тому висновок про кредитоспроможність роблять на основі аналізу:

- ретельності розрахунків за раніше отриманими кредитами;
- поточного фінансового стану;
- здатності мобілізувати за необхідності грошові засоби з різних джерел, тобто рівня ліквідності.

Банк, приймаючи рішення про надання кредиту, визначає ступінь ризику, який він готовий взяти на себе, та розмір кредиту, який може надати [8].

Висновки. Таким чином, на українському страховому ринку ще не вироблено загальних умов страхування кредитів, які охоплювали б найважливіші норми кожного виду страхування. Тому страхування кредитів розвиватиметься, з нашої точки зору, не лише шляхом удосконалення діючих умов страхування відповідальності, на зразок страхування застави, а й через перетворення у страхування делькредерного типу, яке можна розглядати як страхування банків-кредиторів від «нешасних випадків» у їхній діяльності. Уважаємо, що такий страховий захист може відзначитися більшою стабільністю та захищеністю інтересів кредиторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарська Т.П. Страхування як одна із форм забезпечення кредитів / Т.П. Гарська // Наукові праці Національного університету біоресурсів України. – 2011. – № 9. – С. 34–37.
2. Горицька Н. Система кредитування в Україні та її особливості / Н. Горицька // Облік і звітність. – 2012. – № 27–28. – С. 30–36.
3. Грабенко О.В. Страхування ризиків інвестиційної діяльності / О.В. Грабенко // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 124–127.
4. Клапків М. Кредитно-страховий альянс / М. Клапків. – Тернопіль, 1995. – 135 с.
5. Кондрат І.Ю. Проблеми страхування кредитних ризиків на фінансовому ринку України / І.Ю. Кондрат, О.В. Черкасова, Я.Р. Шандра // Наукові праці Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 5. – С. 24–26.
6. Кот Л. Перспективи розвитку окремих напрямків кредитування в Україні / Л. Кот // Банківська справа. – 2009. – № 2. – С. 71–78.
7. Федоренко В. Страхування як складова частина інвестиційного процесу / В. Федоренко, Д. Степанов // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 79–81.
8. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/1060.html>
9. Національний банк України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov>.